

Економіка

УДК 330.34:631.115.1(477-22)

Вітряк Оксана Геннадіївна

*асистент кафедри адміністративного менеджменту та
зовнішньоекономічної діяльності*

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Vitriak Oksana

*Assistant of the Department of Administrative Management and
Foreign Economic Activity*

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,

ORCID: 0000-0002-3884-9646

Ткачук Вадим Анатолійович

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки*

Національний Університет біоресурсів і природокористування України

Tkachuk Vadym

Doctor of Economics, Professor,

Professor of the Department of Economics

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0002-9684-8625

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ

ГОСПОДАРСТВ: СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ

ECONOMIC DEVELOPMENT OF INDIVIDUAL PEASANT FARMS:

STATE AND TRENDS

Анотація. Вступ. Ринкова економіка сприяє розвитку різних форм власності та господарювання. Однією із таких форм є особисті селянські господарства, значення яких в економіці країни є суттєвим, так як вони є структурним елементом агропромислового комплексу України і відіграють важливу роль у постачанні сільськогосподарської продукції на внутрішній ринок, забезпеченості зайнятості селян та поповненні джерел своїх доходів. Вони залишаються стабілізуючою ланкою господарювання, яка компенсує зниження обсягів виробництва продукції сільського господарства на окремих аграрних підприємствах, забезпечує продовольчі потреби населення, формує грошові доходи селян і є його основним джерелом виживання.

Соціальна значимість особистих селянських господарств проявляється у зниженні рівня безробіття, створенні можливостей для збільшення їхніх доходів, соціальної захищеності. Такий соціальний аспект їхньої діяльності особливо важливий в умовах розвитку економіки, коли в сільському господарстві спостерігається значне зменшення робочих місць. Тому, саме в цих умовах діяльність особистих господарств населення стає не додатковим, а основним видом та джерелом доходів, реальною можливістю забезпечити гідний рівень життя селянина.

Мета. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних положень та науково-практичних рекомендацій щодо дослідження ролі та перспектив подальшого функціонування особистих селянських господарств у забезпеченні економічного розвитку сільських територій.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо регулювання діяльності особистих селянських господарств; 2) праці вітчизняних та зарубіжних вчених, які здійснюють свої науково-практичні дослідження щодо економічного розвитку особистих селянських господарств в

аспекті створення достатнього рівня продовольчої безпеки та насиченості внутрішнього ринку продуктами харчування.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення для характеристики суті поняття «особисте селянське господарство», як структурного елементу агропромислового комплексу України; для більшої предметності дослідження за допомогою економіко-статистичного методу було проаналізовано параметри діяльності особистих селянських господарств та частку виробництва продукції с.-г. господарствами населення у 2022 році; за допомогою методу групування вдалося здійснити розподіл сільських домогосподарств за кількістю утримання основних видів сільськогосподарських тварин та за площею землі, що знаходиться у їх користуванні; метод логічного узагальнення результатів дав змогу сформулювати чіткі висновки та надати конструктивні пропозиції.

Результати. Розглянуто економічні передумови становлення особистих селянських господарств як суб'єктів підприємницької діяльності. Виділено основні стримуючі чинники їхнього розвитку як повноцінної складової аграрного сектору.

Наголошено, що гострими проблемами в особистих селянських господарствах залишаються, з одного боку, важка ручна праця на землі без засобів її механізованого обробітку та фінансових коштів на оплату послуг з її обробітку, з іншого – неповна зайнятість, бідність, міграція працездатної частини населення.

Встановлено, що за результатами 2022р. господарствами населення вироблено – 34,8% валової продукції сільськогосподарства, в т.ч. 32,3% продукції рослинництва і 43,9% продукції тваринництва. Дана категорія господарств на даний час обробляє близько 15,7 млн га сільськогосподарських

угідь. За даними статистичної звітності «Сільське господарство України», у 2023 р. господарства населення виробили – 98 % картоплі, 94 % – овочів, 66 % молока, 70 % яловичини та 38 % свинини.

Акцентовано, що в сучасних умовах особисті селянські господарства стикаються зі значними труднощами, тому потребують підтримки з боку держави. Особливо сільське населення потерпає від диспаритету цін, відсутності належної системи інфраструктури закупівель. Тому, проблема пошуку шляхів підвищення ефективності роботи цих господарств є надзвичайно актуальною.

Доведено, що для подальшого розвитку та модернізації сільськогосподарського виробництва та відповідності аграрної продукції стандартам ЄС всі виробники сільськогосподарської продукції повинні мати єдине законодавче поле для організації своєї діяльності і працювати в рівних податкових умовах.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на обґрунтуванні пропозицій щодо напрямів трансформації особистих селянських господарств у структури підприємницького типу, що дасть змогу працювати їм в єдиному законодавчому полі та в рівних умовах з іншими суб'єктами господарювання.

Ключові слова: особисті селянські господарства, сільські території, аграрний сектор, продукція, ціна.

Summary. *Introduction. A market economy promotes the development of various forms of ownership and management. One of these forms is private farms, which are essential to the country's economy, as they are a structural element of Ukraine's agricultural sector and play an important role in supplying agricultural products to the domestic market, providing employment for farmers, and*

replenishing their sources of income. They remain a stabilizing link in the economy that compensates for the decline in agricultural production at certain agricultural enterprises, meets the food needs of the population, generates cash income for farmers and is their main source of survival.

The social significance of private households is manifested in reducing unemployment, and creating opportunities for increasing their incomes, and social security. This social aspect of their activity is especially important in the context of economic development, when there is a significant reduction in jobs in agriculture. Therefore, it is in these conditions that the activity of private households becomes not an additional, but the main type and source of income, a real opportunity to ensure a decent standard of living for the peasant.

Purpose. The purpose of the study is to substantiate theoretical provisions and scientific and practical recommendations for researching the role and prospects of further functioning of private peasant farms in ensuring the economic development of rural areas.

Materials and methods. The research materials are: 1) regulatory and legal support for the regulation of private peasant farms; 2) works of domestic and foreign scientists who carry out their scientific and practical research on the economic development of private peasant farms in terms of creating a sufficient level of food security and saturation of the domestic market with food products.

In the course of the study, the following scientific methods were used: theoretical generalization to characterize the essence of the concept of "private household" as a structural element of the agro-industrial complex of Ukraine; for a more substantive study, the parameters of the activity of private peasant farms and the share of agricultural production by the population in 2022 were analyzed using the economic and statistical method; the grouping method allowed to distribute rural households by the number of main types of farm animals and the area of land in their

use; the method of logical generalization of the results allowed to formulate clear conclusions and provide constructive proposals.

Results. The economic prerequisites for the formation of private households as business entities are considered. The main constraints to their development as a full-fledged component of the agricultural sector are highlighted.

It is emphasized that the acute problems in private households are, on the one hand, hard manual labor on the land without the means of its mechanized cultivation and financial means to pay for its cultivation, and on the other hand, underemployment, poverty, and migration of the able-bodied population.

It has been established that in 2022, households produced 34.8% of gross agricultural output, including 32.3% of crop production and 43.9% of livestock production. This category of farms currently cultivates about 15.7 million hectares of agricultural land. According to the statistical reporting "Agriculture of Ukraine", in 2023, households produced 98% of potatoes, 94% of vegetables, 66% of milk, 70% of beef, and 38% of pork.

It is analyzed that in modern conditions, private peasant farms face significant difficulties and therefore need support from the state. The rural population in particular suffers from price disparity and the lack of a proper procurement infrastructure. Therefore, the problem of finding ways to improve the efficiency of these farms is extremely relevant.

It is proved that for further development and modernization of agricultural production and compliance of agricultural products with EU standards, all agricultural producers should have a single legislative framework for organizing their activities and operate under equal tax conditions.

Discussion. In further scientific research, it is proposed to focus on substantiating proposals for the transformation of private peasant farms into

entrepreneurial-type structures, which will allow them to operate in a single legislative field and on equal terms with other business entities.

Key words: *private households, rural areas, agricultural sector, products, price.*

Постановка проблеми. В Україні, в сучасних умовах, значну роль у виробництві аграрної продукції відіграють особисті селянські господарства. Зважаючи на те, що в країні прийнято ряд змін до законодавства, зокрема зміни до Закону України «Про особисте селянське господарство», виникає ряд важливих питань, що потребують детального вивчення. Тому, важливо провести аналіз економічного розвитку особистих селянських господарств, здійснити характеристику їхнього стану й тенденцій розвитку на сільських територіях та показати їх роль у вирішенні продовольчої проблеми країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти функціонування особистих селянських господарств постійно знаходяться у полі зору економістів-аграрників. Дослідження сучасних особливостей функціонування особистих селянських господарств, формування їх правового та соціального-економічного статусу знайшло своє відображення у працях В. К. Збарського [1; 2], А.В. Іщенка [3; 18], В.В. Мельника [4], В. Я. Месель-Веселяка [5; 6], І. В. Свиноуса [8], Т. І. Яворської [9] та багатьох інших відомих вчених.

При всебічному висвітленні соціально-економічної природи особистих селянських господарств, їхньої ролі в аграрному секторі економіки України позиції багатьох авторів щодо перспектив їхнього подальшого розвитку різняться – від «з часом відімруть» до «займуть притаманні їм ніші на аграрних ринках». Серед останніх досліджень варто відзначити наступні.

Так, на думку Карпенка О.В. «головне економічне завдання особистих підсобних господарств полягає в поповненні продовольчих ресурсів, потреба в яких не задовольняється за рахунок великого сільськогосподарського виробництва» [10].

І.В. Свиноус вважає, що серед соціально-економічних проблем розвитку особистого селянського господарства особливе місце належить проблемі його прибутковості, що тісно пов'язано зі способами реалізації виробленої в ньому продукції. Суть цієї особливості, на його думку, полягає в тому, що економічна доцільність ведення господарства (тобто прибутковість) є головною умовою існування ОСГ. Вона визначала і буде, мабуть, ще довго визначати не тільки його існування, але й структуру, розміри, способи реалізації продукції, загальний психологічний настрій по відношенню до неї [8].

Л.Ю. Мельник зазначає, що обґрунтованими є положення багатьох науковців, згідно з якими особисті селянські господарства повніше, ніж інші суб'єкти господарювання, продукують створювані у процесі сільськогосподарської діяльності суспільні блага: роблять внесок у продовольче самозабезпечення країни; слугують економічним підґрунтям функціонування сільських громад (місця прикладання праці й джерело доходів сімейних бюджетів); краще зберігають агроландшафти й довкілля; є соціальною базою відтворення селянства як носія хліборобської культури і народних традицій. Їхні доходи більшою мірою, ніж наприклад, інтегрованих у холдинги сільськогосподарських підприємств, використовуються для відтворення сільського життєвого середовища [4].

Заслуговують на увагу результати дослідження Дмитрика О.В., який розглядає особливості функціонування особистих селянських господарств, обґрунтовує стратегічні сценарії їхнього розвитку та наголошує на необхідності розробки дієвого механізму посилення ролі ОСГ у формуванні

агропродовольчих ресурсів України. Автор, враховуючи сучасний стан аграрного сектору економіки та реальні умови існування ОСГ виділяє декілька альтернативних напрямів їхнього розвитку: індивідуальний (самостійний) розвиток; інтеграція ОСГ з сільськогосподарськими і переробними підприємствами; кооперація з іншими ОСГ та малими суб'єктами господарювання [11].

Проте, незважаючи на значну кількість публікацій, окремі аспекти цієї багатогранної проблеми залишаються маловивченими та потребують окремого наукового пошуку.

Метою статті є обґрунтування теоретичних положень та науково-практичних рекомендацій щодо дослідження ролі та перспектив подальшого функціонування особистих селянських господарств у забезпеченні економічного розвитку сільських територій.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове забезпечення щодо регулювання діяльності особистих селянських господарств; 2) праці вітчизняних та зарубіжних вчених, які здійснюють свої науково-практичні дослідження щодо економічного розвитку особистих селянських господарств в аспекті створення достатнього рівня продовольчої безпеки та насиченості внутрішнього ринку продуктами харчування.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення для характеристики суті поняття «особисте селянське господарство», як структурного елементу агропромислового комплексу України; для більшої предметності дослідження за допомогою економіко-статистичного методу було проаналізовано параметри діяльності особистих селянських господарств та частку виробництва продукції с.-г. господарствами населення у 2022 році; за допомогою методу групування вдалося здійснити розподіл сільських домогосподарств за кількістю утримання

основних видів сільськогосподарських тварин та за площею землі, що знаходиться у їх користуванні; метод логічного узагальнення результатів дав змогу сформулювати чіткі висновки та надати конструктивні пропозиції.

Виклад основного матеріалу. Особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [12]. У різні періоди існування України результати діяльності особистих селянських господарств, які є найбільш численною формою господарств населення, істотно впливали не лише на обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, а й були одним з основних джерел існування їхніх членів.

Відносини, пов'язані з веденням таких господарств, регулюються Конституцією України, Земельним кодексом України, Цивільним кодексом України, Законом України «Про особисте селянське господарство» та іншими нормативно-правовими актами.

Більшість науковців вважають недоцільним розвиток особистих селянських господарств, тому що вони є примітивними формами господарювання, які в силу дрібного розміру та низької технічної оснащеності не можуть бути пріоритетною формою господарювання, оскільки не спроможні запроваджувати досягнення науково-технічного прогресу. Тому, подальше збільшення частки земель у їх використанні не може вважатися стратегічним напрямом формування майбутньої організаційної структури сільського господарства України [13; 17].

Крім того, особисті селянські господарства не є повноправними учасниками аграрного ринку, так як вони є фізичними особами. Це зумовлює проблеми з податком на додану вартість та на доходи фізичних осіб. Не будучи повноправними учасниками аграрного ринку, та не маючи статусу виробника аграрної продукції, вони мають складніше й більше податкове навантаження та залишаються без соціального захисту. Також особисті господарства населення мають проблеми з виходом на ринок, оскільки не мають можливості укласти повноцінні договори.

На сьогодні, у Європі важко знайти виробників аграрної продукції, які не мають юридичного статусу, не є юридичними особами і дії яких чітко не регламентовані на законодавчому рівні.

Світовий досвід показує, що основу аграрного сектору країн з розвинутою ринковою економікою становлять сімейні ферми. Результати дослідження, проведеного в 93 країнах світу, говорять про те, що з понад – 570 млн ферм більше 500 млн належать саме сім'ям. На сімейні ферми припадає не менше – 56 % виробленої сільськогосподарської продукції. Такі господарства обробляють значну частку сільськогосподарських земель у світі: 83 % – у Північній і Центральній Америці, 68 % – у Європі, 85 % – в Азії, 62 % – в Африці. І тільки у Південній Америці ця частка становить 18 % [14].

Таблиця 1

Характеристика параметрів діяльності особистих селянських господарств

на 1 січня

Показники	2016р.	2017р.	2018р.	2019р.	2020р.	2021р.	2022р.	2023р.	2024р.
Кількість господарств, тис.	4108	4075	4032	3997	3975	3955	3 922	3 853	3 845
Площа земельних ділянок, тис. га	6307	6268	6176	6132	6134	6126	6 120	6 021	6 062
у тому числі з цільовим призначенням									

для обслуговування будинку та госпбудівель	803	800	793	791	788	787	777	762	764
для ведення селянського господарства	2603	2581	2551	2513	2513	2518	2 544	2 513	2 522
для ведення товарного виробництва	2837	2819	2799	2777	2782	2773	2 735	2 675	2 701
з них взятих в оренду	316	330	339	345	348	351	367	366	389

Джерело: систематизовано автором на основі [15]

На початок 2024р. в Україні налічувалось – 3 845 тис. особистих селянських господарств, що на 263 підприємства менше, ніж станом на 1 січня 2016 року, у користуванні яких знаходиться – 6 062 тис. га землі.

Зменшення кількості домогосподарств пояснюється погіршенням демографічної ситуації в сільській місцевості, еміграцією значної кількості українців через повномасштабне російське вторгнення, зруйнованістю соціальної інфраструктури на селі, що негативно впливає на добробут сільських жителів, невизначеністю правового статусу особистих селянських господарств.

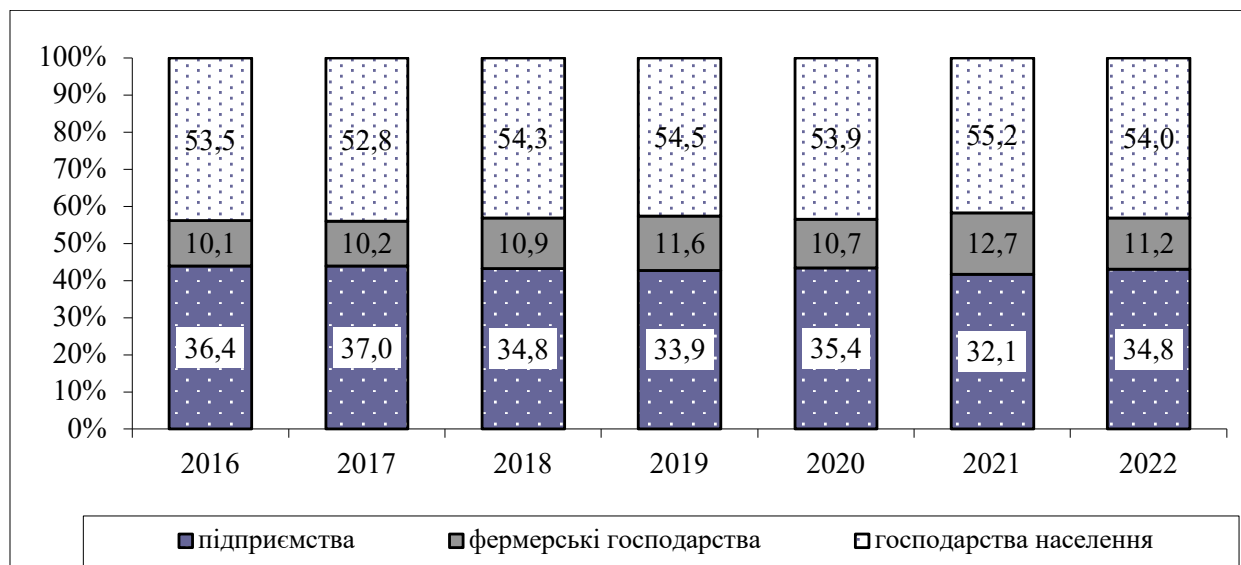

Рис. 1. Структура продукції с.-г. за категоріями господарств, %

Джерело: побудовано автором на основі [15]

Так, протягом останніх двадцяти чотирьох років в Україні питома вага господарств населення у виробництві сільськогосподарської продукції коливалася від 29,6% у 1990 р. до 54,0 % у 2022 р. Зазначимо, що за період 2016-2022рр. питома вага основних виробників сільськогосподарської продукції не зазнала суттєвих змін. Так, в 2022 р. в порівнянні з 2016р. питома вага фермерських господарств у виробництві даної продукції збільшилася лише на 1,1%, господарств населення на 0,3%, натомість питома вага сільськогосподарських підприємств зменшилася лише на 1,6% (рис. 1).

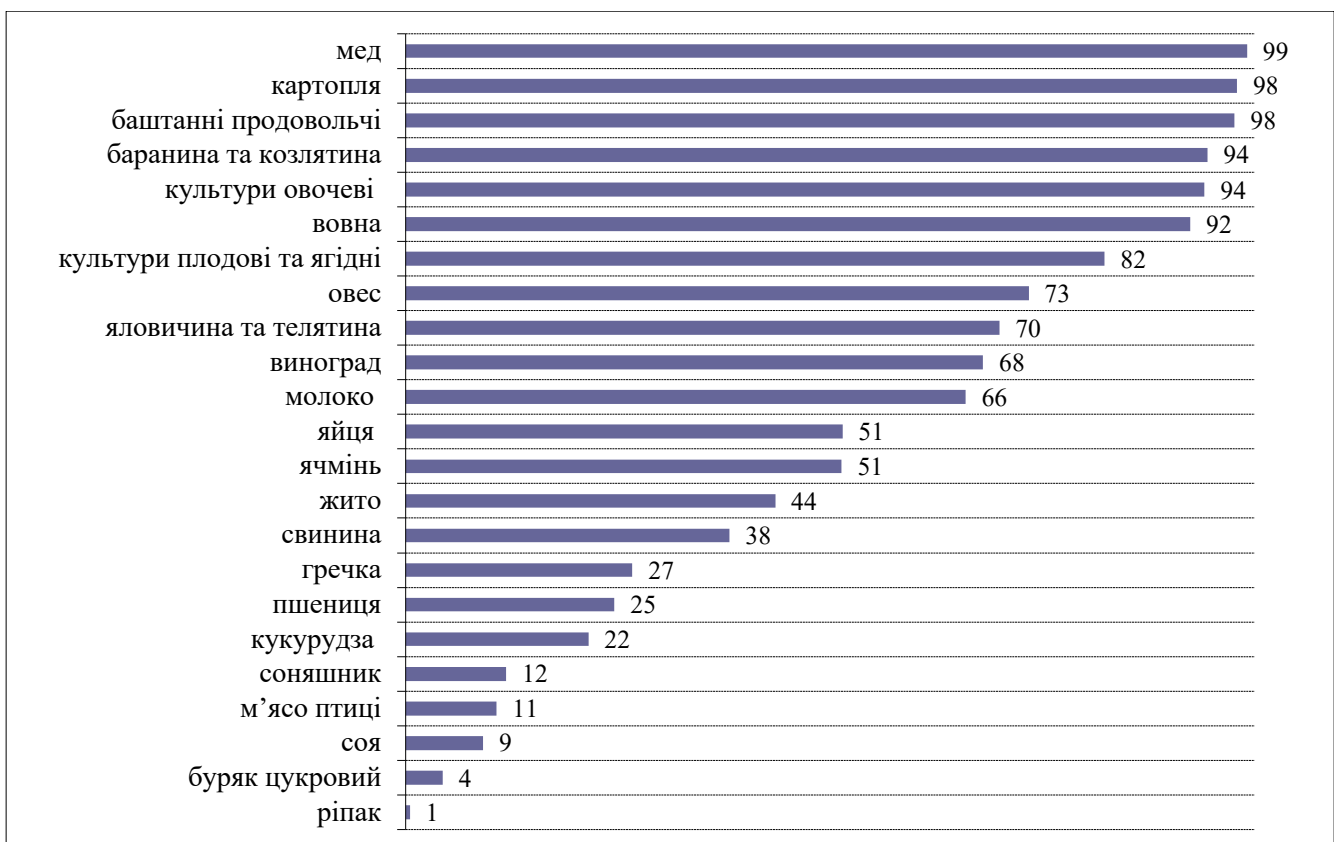

Рис. 2. Частка виробництва продукції с.-г. господарствами населення у 2022 році, %

Джерело: побудовано автором на основі [15]

Аналіз свідчить, що у 2022 р. господарства населення виробляли меду – 99%, картоплі – 98%, баштанних культур – 98%, овочевих культур – 94 %,

баранини та козятини – 94%, вовни – 92%, плодів та ягід – 82%, молока – 66%, яловичини та телятини – 70% (рис. 2).

Отже, як показує практика, господарства населення є відносно стабільним сектором економіки і здатні до швидкої віддачі. За певної підтримки, навіть в умовах кризи, вони спроможні збільшити обсяги виробництва продукції та стати стабілізуючим чинником аграрного виробництва у країні.

На думку багатьох вчених, враховуючи той факт, що особисті селянські господарства виробляють третину валової сільськогосподарської продукції країни, «вони ще довго відіграватимуть важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки нашої держави, а тому з боку відповідних державних структур, а також науки бажано посилити до них увагу» [16; 19]. Крім того, ця форма господарювання для переважної більшості жителів села є не тільки способом одержання продуктів харчування, але й основним місцем роботи і основним джерелом доходів.

Розподіл сільських домогосподарств за кількістю утримання основних видів сільськогосподарських тварин свідчить про зменшення їх частки, натомість збільшується частка домогосподарств, які не утримують сільськогосподарських тварин. Так, в 2016 р. частка домогосподарств які утримували 1 голову врх становила – 12,8%, 2 голови – 7,7%, 3 голови – 1,8%, 4 голови і більше – 2%. В 2021р. питома вага даних господарств зменшилася до – 9,6%, 4,6%, 0,9%, 0,9% відповідно. Аналогічно відбулося зменшення питомої ваги господарств, які утримують корів та свиней (табл. 2).

Таблиця 2

**Розподіл сільських домогосподарств за кількістю утримання основних
 видів сільськогосподарських тварин**

Показники	Велика рогата худоба		у т.ч. корови		свині	
	2016р.	2021р.	2016р.	2021р.	2016р.	2021р.
Частка домогосподарств, які утримують с.-г. тварин:						
1 голову	12,8	9,6	17,3	12,1	11,8	8,2
2 голови	7,7	4,6	4,5	2,7	12,7	11,4
3 голови	1,8	0,9	0,9	0,6	2,7	1,6
4 голови і більше	2	0,9	0,5	0,2	2,3	1,5
Частка домогосподарств, які не утримують с.-г. тварин	75,7	84,0	76,8	84,4	70,5	77,3

Джерело: розраховано автором на основі [15]

Розраховано, що площа земельного банку ОСГ на 1 січня 2024 р. становила 6,0 млн га, а середній розмір площі землекористування – 0,62-0,63 га, що відповідає чинним нормам.

Таблиця 3

**Розподіл сільських домогосподарств за площею землі у їх користуванні в
 2021 році**

Показники	Розподіл сільських домогосподарств за площею землі у їх користуванні	Розподіл площі землі, що знаходиться у користуванні домогосподарств, за її розміром
Домогосподарства з площею землі, га:		
0,50 і менше	51,3	11,3
з них		
до 0,25	26,5	3,6
0,26 – 0,50	24,8	7,7
0,51 – 1,00	26,9	15,3
1,01 і більше	21,8	73,4
з них		
1,01 – 5,00	18,3	30,1
5,01 – 10,00	2,1	11,9
10,01 і більше	1,4	31,4

Джерело: розраховано автором на основі [15]

Результати проведеного групування ОСГ переконують, що – 51,3% із них мають земельні ділянки площею до 0,5 га й орієнтуються на часткове задоволення своїх потреб в продуктах харчування; ті, що мають площу 0,51-1,00 га (26,9%), орієнтуються на повне задоволення власних потреб у продуктах харчування та частково – на пропонування їх на локальний ринок; ОСГ із площею понад 1 га (21,8%), мають товарне спрямування своєї господарської діяльності. Третина землі площею понад 10 га знаходиться у користуванні 1,4 % сільських домогосподарств (табл.3).

Висновки. Отже, для України це питання дуже важливе, адже стосується величезної категорії виробників сільськогосподарської продукції. Йдеться мова про 3,8 млн господарств, які позиціонуються як особисті селянські. Як зазначають закордонні експерти, це «справжній український феномен».

Вважаємо, що особисті селянські господарства мають поступово змінювати статус фізичних осіб і реєструватися як юридичні особи. Проте, трансформація ОСГ має бути добровільною та здійснюватися через стимулюючий вплив засобів державної підтримки як прямої, так і непрямої.

Нині в Україні процес створення сімейних ферм поступово набирає обертів, у багатьох випадках завдяки експертній і технічній допомозі представництв держав-лідерів у цій галузі: Франції, Канади, США.

Література

1. Збарський В.К., Алексєєва Ю.Ю. Перспективи розвитку сімейних фермерських господарств в Україні. *Науковий вісник УжНУ Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 19. Ч. 1. С. 156-161.

2. Збарський В.К., Грибова Д.В. Малі форми господарювання як середовище формування середнього класу на селі. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. № 3. С. 198-206.

3. Іщенко А.В. Функції і значення особистих селянських господарств в суспільно-економічному розвитку сільських територій України. *Економіка та управління АПК*. 2019. №1. С. 121-132.

4. Мельник Л.Ю. Стан і перспективи трансформації особистих селянських господарств у агробізнесові господарства. *Агросвіт*. 2016. № 8. С. 9-14.

5. Месель-Веселяк В. Я. Форми господарювання в сільському господарстві України (результати, проблеми, вирішення). *Економіка АПК*. 2012. № 1. С. 13-23.

6. Месель-Веселяк В. Я. Ефективність господарювання новостворених сільськогосподарських підприємств ринкового спрямування в Україні. *Економіка АПК*. 2016. № 12. С. 21-33. URL: http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2016/12/e_apk_2016_12_5.pdf (дата звернення: 03.04.2024).

7. Дмитрик О. В. Організаційно-економічні засади державної підтримки функціонування особистих селянських господарств. *Економіка та держава*. 2019. № 8. С. 71-75. doi: 10.32702/2306-6806.2019.8.71.

8. Свиноус І.В. Організаційно-економічні засади функціонування особистих селянських господарств в Україні. *Економіка та управління АПК*. 2017. № 2. С. 78-86.

9. Яворська Т. І. Трансформація особистих селянських господарств у підприємницькі структури. *Зб. наук. праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2014. № 3 (27). С. 48-52.

10. Карпенко О.В. Тенденції розвитку особистих селянських господарств у контексті складових економічної безпеки. Глобальні та національні проблеми економіки. *Електронне наукове фахове видання. Мик. нац. ун-т ім. В.О. Сухомлинського*. 2014. Вип. 2.

11. Dmytryk O. Strategic perspectives of rural households development in Ukraine. *Економіка та управління АПК*. 2020. № 1. С. 101-108.

12. Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003 р. №742-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/742-15> (дата звернення: 21.04.2024).

13. Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.

14. Інноваційне підприємництво та торгівля: сучасний стан та перспективи розвитку. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Херсон, 27 квітня 2021 р.). Херсонський державний аграрно-економічний університет, 2021. 244 с.

15. Кількість підприємств за видами економічної діяльності з розподілом на великі, середні, малі та мікропідприємства. *Державна служба статистики України: офіційний вебсайт*. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/size_20.htm (дата звернення: 04.04.2024).

16. Молнар Г. Т. Забезпечення внутрішніх джерел розвитку інвестиційного потенціалу особистих селянських господарств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 15. С. 70-76. doi: 10.32702/2306-6814.2021.15.70.

17. Губені Ю.Е., Коверко Ю.О., Осіщук П.О. Розвиток особистих селянських господарств в умовах інституціональних змін. *Економіка України*. 2017. № 3. С. 59-67.

18. Губені Ю. Е., Коверко Ю. А. Розвиток особистих селянських господарств в умовах адміністративної децентралізації. *Економіка АПК*. 2017. № 1. С. 68-73.

19. Іщенко А. В. Функції і значення особистих селянських господарств в суспільно-економічному розвитку сільських територій України. *Економіка та управління АПК*. 2019. № 1. С. 121-132.

References

1. Zbarskyi V.K., Aleksieieva Yu.Iu. Perspektyvy rozvytku simeinykh fermerskykh gospodarstv v Ukraini. *Naukovyi visnyk UzhNU Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove gospodarstvo*. 2018. Vyp. 19. Ch. 1. S. 156-161.

2. Zbarskyi V.K., Hrybova D.V. Mali formy hospodariuvannia yak seredovyshe formuvannia serednoho klasu na seli. *Naukovyi pohliad: ekonomika ta upravlinnia*. 2019. № 3. S. 198-206.

3. Ishchenko A.V. Funktsii i znachennia osobystykh selianskykh gospodarstv v suspilno-ekonomichnomu rozvytku silskykh terytorii Ukrainy. *Ekonomika ta upravlinnia APK*. 2019. №1. S. 121-132.

4. Melnyk L.Iu. Stan i perspektyvy transformatsii osobystykh selianskykh gospodarstv u ahrobiznesovi gospodarstva. *Ahrosvit*. 2016. № 8. S. 9-14.

5. Mesel-Veseliak V. Ya. Formy hospodariuvannia v silskomu gospodarstvi Ukrainy (rezultaty, problemy, vyrishennia). *Ekonomika APK*. 2012. № 1. S. 13-23.

6. Mesel-Veseliak V. Ya. Efektyvnist hospodariuvannia novostvorenykh silskohospodarskykh pidpriemstv rynkovoho spriamuvannia v Ukraini. *Ekonomika APK*. 2016. № 12. S. 21-33. URL: http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2016/12/e_apk_2016_12_5.pdf (data zvernennia: 03.04.2024).

7. Dmytryk O. V. Orhanizatsiino-ekonomichni zasady derzhavnoi pidtrymky funktsionuvannia osobystykh selianskykh gospodarstv. *Ekonomika ta derzhava*. 2019. № 8. S. 71-75. doi: 10.32702/2306-6806.2019.8.71.

8. Svynous I.V. Orhanizatsiino-ekonomichni zasady funktsionuvannia osobystykh selianskykh gospodarstv v Ukraini. *Ekonomika ta upravlinnia APK*. 2017. № 2. S. 78-86.

9. Iavorska T. I. Transformatsiia osobystykh selianskykh gospodarstv u pidpriumnytski struktury. *Zb. nauk. prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*. 2014. № 3 (27). S. 48-52.

10. Karpenko O.V. Tendentsii rozvytku osobystykh selianskykh gospodarstv u konteksti skladovykh ekonomichnoi bezpeky. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. *Elektronne naukove fakhove vydannia. Myk. nats. un-t im. V.O. Sukhomlynskoho*. 2014. Vyp. 2.

11. Dmytryk O. Strategic perspectives of rural households development in Ukraine. *Ekonomika ta upravlinnia APK*. 2020. № 1. S. 101-108.

12. Pro osobyste selianske gospodarstvo: Zakon Ukrainy vid 15.05.2003 r. №742-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/742-15> (data zvernennia: 21.04.2024).

13. Hryhorieva Kh. A. Derzhavna pidtrymka silskoho gospodarstva Ukrainy: problemy pravovoho zabezpechennia: monohrafiia. Kherson: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2019. 596 s.

14. Innovatsiine pidpriumnytstvo ta torhivlia: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku. Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii (m. Kherson, 27 kvitnia 2021 r.). Khersonskyi derzhavnyi ahrarno-ekonomichniy universytet, 2021. 244 s.

15. Kilkist pidpriumstv za vydamy ekonomichnoi diialnosti z rozpodilom na velyki, seredni, mali ta mikropidpriumstva. *Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy*:

ofitsiinyi vebsait. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm
(data zvernennia: 04.04.2024).

16. Molnar H. T. Zabezpechennia vnutrishnikh dzherel rozvytku investytsiinoho potentsialu osobystykh selianskykh gospodarstv. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. 2021. № 15. S. 70-76. doi: 10.32702/2306-6814.2021.15.70.

17. Hubeni Yu.E., Koverko Yu.O., Osishchuk P.O. Rozvytok osobystykh selianskykh gospodarstv v umovakh instytutsionalnykh zmin. *Ekonomika Ukrainy*. 2017. № 3. S. 59-67.

18. Hubeni Yu. E., Koverko Yu. A. Rozvytok osobystykh selianskykh gospodarstv v umovakh administratyvnoi detsentralizatsii. *Ekonomika APK*. 2017. № 1. S. 68-73.

19. Ishchenko A. V. Funktsii i znachennia osobystykh selianskykh gospodarstv v suspilno-ekonomichnomu rozvytku silskykh terytorii Ukrainy. *Ekonomika ta upravlinnia APK*. 2019. № 1. S. 121-132.